

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 11

Fylke: Hedmark

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Elverum

Emne: Gynse attåtfor.

Bygdelag: Bjørset gunda.

Oppskr. av: Olav Furuset

Gard: Bjørset løvergard.

(adresse): Jømnå st.

G.nr. 1. Br.nr. 16-18.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. *Bar delvis.*

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Olaf Karlstad 81 år Bjørsetgunda. Kärman
Olav Sandaker 59 " " " Småbraker.

SVAR

1) En sanka ikke røtter til for i Elverum nå. Jeg har heller ikke hørt om at det ble nyttel til for under siste verdenskrig.

Oline Bråten sanka mye røtter av Bukkeblad (*Menyanthes trifoliata*) og delvis også av *Calla palustris*. Ho brukte det til grisefor. Dette var min mor også med på. De sluttet med dette omkr. året 1900, sa ho.

2) Kvekerøtter har ikke vært brukte til for, det jeg kan få opplysning om.

3) En nytta røttene av bukkeblad (*Menyanthes trifoliata*) som her kalles gjittblekk og *Calla palustris*, som her kalles gvisblekk.

4) De var vanligvis røttene heim i en meis på ryggen i den seinere tid.

På Vestgarn Bjørset lag det i gamal tid et tjern sø for låven. Nå er det for lengi sidan attvoksi. Hit kom folk fra hele Bjørsetgunda etter gvisblekk. Ofte hadde de ^{med} hest og ^{tjerna} og måkk på gvisblekk.

2
I Lormundskogen låg eit fjern der Osmyra nå er. Her voks det mye grisblekk (*Calla palustris*)
Hit kom folk helt frå Tåler i Toloi etter blekk. De kjørte ofte en 7.-8 km. etter dette blekket. Her kjørte de kjerra ubi fjernet og måkte på, fortellade.

Bestemor, Oline Bråten, rodde over Glåmma og gikk til en bekk de kaller Huldtons-
bekken og plukket gjett og grisblekkrotter
Det var 2 km å gå.

5). Olaf Karlstad forteller at de plukket ikke mer enn de kunne bære heim og gi opp på noen få dager.

III

Ungt gras frå eldmærkje (*Chamaenerium angustifolium*) og dillerot (*Lonchus*) sanka de til grisefor. De ga det ukokt og friskt.

IV Hestemøkk

Hestemøkk nytttes nesten ikke som for i Elverum nå. Jeg hører om kona på en gard her i Bjøtssetgunda kokte grise-
møkk og revkjøtt og ga livpurka si i vinter (1947-1948).

Ellers har jeg ikke hørt om nåen

som nytta hestmökk til for til ku og gris under siste verdenskrig. Fallefall fortalte de ikke om det. Jeg har innbyttet av at de som bruke hestmökk til for ikke vil være ved det. Det er ansett som noe giseri, for jeg følelse av. F 1941-42 var jeg kontrollassistent i Løten (Hedemark) Her brukte de hestemökk som kufor på en gård. Jeg hadde aldri sett det før, og da jeg fortalte om det til andre gårdbrukere i bygda "oiet" de seg.

Det vart slutt med å bruke hestemökk til for i 1890 åra her i Bjørsetgrenda og Heradsbygga ellers.

2). En brukte ikke hestmökka ublanda.

3). Til griser nytte en hestemökka kokt sammen med höymö. En kokte hestemökka omtyg til grisa. Til knene helte en bare på varmt vatn over hestmökka.

Gamlekjerringa i Flusa i Hagagrenda i Heradsbygda var sver til å nytte hestmökk til for. (D. ca 1850-60). Men ho var nøye på at det ikke var merra gjödsel. Ho blanda ofte agner i hestmökka. F 1850 åra kjøpte mannen i Flusa hestmökk på Berger til krötterfor. Han ga 12 skilling for lasset.

Hans Bräten fortalte at det var ren kappeshid mellem smågutta om å komme først oppi almanvegen etter hestmökka om morgenen. (1880) Fant kjerringe ei hestmökk-ruke i veien när de gikk bort satte de en pinne i den. Det be-

4
-tydde at det var eiermann på den.

V Sørjefor.

Sørjeforkoking gikk helt av bruk i Herads-
bygda mellom 1935-40, etter det jeg har
erfort. På Sandaker brukte de ^{å koke} sørje ennå i
193 .

Sørja kokte en i fjøset. De første åra ho
Oline Bråten bodde i N. Bråten i Bjøisetgunda
måtte ho koke låg inne på kjøket, for de
hadde ingen kjøt panne i fjøset. (1843 og ut-
over).

Kuen fekk sørje og låg i imböia.

Imböia var et lagga bekjøml
35 cm i diameter og 30 cm høgt.

En av stavene var 20 cm høgere
enn de andre og var utstyrt
med et avlangt hull til å ben
i. Den lange staven kalles "kakke".

Til sørje nytta en småfor som det ellers ikke
var lett å gi tørt. T. d. agner, hå og fetthøy. (Fet-
høy = høy slått på steder det er falt gjødsel).

En stappes dette forst i imböien og helte
kokende vatn over. Så stod dette å bekte seg
1/2 time. Deretter helte en av lågvatnet og ga
kuene dette først. De ga mjøl, av havre bebt, på
lågvatnet.

2). Til sørje nytta en agner, hå og anna
småfor, fetthøy o. l. En brukte aldri mjøl på
sørjeforst, men i løgen. Havremjøl vart som
regel nytta.

Ennå er det mange i Bjøisetgunda som bruker
å varme vatnet til kuen i lågpanna. En

5
gir kuene dette varme vatnet og blander
mjølet i dette varme vatnet. Slik gjør vi enno
her på Bjølset lærergård. Mor vil ikke slutte
med det for kuene held seg blanke og pene
om vinteren av det, påstår ho.

3). Løipa nytta en så varm at det dampe
av henne.

* Skybarkner fekk varmt mjøldrekk første
gang en skulle mjølke dem. Denne skikken
var nytte så lenge ho mor hadde nås
bestilling med krøtthå, sa Olav Sandaker.
(Mina Sandaker d. 16. juli 1926).

4). En laga sørpe av rognbar og rognlaus
til kuene. Men jeg har ikke hørt om at de
vatna ut bera først. Jeg har neppe det vært
brukt.

Rognbar blir av og til nytta frisk til
gris og høner enna.

5 og 6 er ikke aktuelle her.

7). De kokte låg på brenneste. Lise Bekken
(d. ca 1880-90) gikk helt til Løetra etter
brenneste og bar heim det ho var istand
til å bera i en bugdmeis. Det var en
7 km. å gå.

Lushaff (*Scorritum septentrionale*) plukka
de i Bronkesva og tørke, fortalt Olaf Karbstad.
Den kokte de låg på om vinteren og kuene var
svart glad i den lågen.

Mjøldurt (*Polygonum pentapetala*) (*Filipendula ulmaria*)
(kalt kirsgras her) var god som lågfor. Lågen var

6
lyseran. Men Kuen ville ikke ha tørka kørsgras.
Men om høsten slo de denne planta og ga
kuen når de kom at fra skogen ^{om kveld}. Da åt
de henne godt.

Turt (*Mulgedium alpinum*) var god som
lågfor. De brukte den mest på setene.

Marinjell (*Melampyrum*) er kuen glade i. På
Hornbergsenga samla de marinjell og brukte
til lågfor om vinteren. Ho Tirine Jostua kalte
marinjella for "smørblomma". Ho mente den
ga så feit mjølk.

Tørke potetgras var mye nytta som låg-
for. De hengte potetgraset på hesje om hausten
og som ~~plott~~ det henge ut til vinteren og brukte
av det etter hvert. Andre hengte opp potet-
graset på hjeller på låven vinterstid.

I B.

1. Bregnerøtter kjenner jeg ikke til har vært
nytt til for.

Derimot har ymse bregne ^{blor} vært nytta. Ragnhild
Løberg (f. 1840) samla inn mye "gjiltkjelg" som
ho kokte låg på, i setra. En mätte vera så var-
sam når en sanka denna planta for en skar
seg så lett sundt i nevene.

Olaf Karstvad fortalte at de nytta ei bregne til
lågfor som kuen likte bedre enn andre bregner.
Etter hva jeg forstår mätte det vera *Athyrium*
filix femina. Til vinterbruk sammler de henne
etter slåttonne. De andre store bregnene, stöttkjelg
(einstaper) t. d. ville ikke kuene gjerne ha. De sammler den
inn og blandet den med risplauvet. Småkjelg (*Fulgefregne*)
sammler de i kjero og hengte til tork, når de lauvet i
Bronkeberget, fortalte Olaf Karstvad.